

Tvorba přednášky a prezentace

Metodika přípravy vlastního lektorského programu

Radek Horáček

(Kapitola 1 – Tvorba přednášky a prezentace. Metodika přípravy vlastního lektorského programu, s.9-22 – z publikace Friedlová, Martina (ed.). Umění: prostor pro život a hru. Lektor mediace umění. Univerzita Palackého Olomouc, 2008, 116 s. ISBN 978-80-244-2001-1)

A. Úvod

Podstatnou kompetencí lektorů a všech pracovníků, kteří se zabývají nejrůznějšími formami vzdělávacích a výchovných programů, je dovednost předávání informací a navozování komunikace mezi přednášejícím (lektorem, animátorem, kurátorem...) a účastníky (posluchači, studenty, klienty...). Také při tvorbě přednášky a prezentace si musíme uvědomovat, že prvořadým cílem je zejména uchopitelné předání podstatných a přiměřeně zpracovaných informací a vytvoření tvůrčího dialogu mezi přednášejícím a posluchači. Autor přednášky musí vyváženě myslet na obsah i formu, tedy na výběr, uspořádání a formulaci informací, stejně jako na způsoby či metody, jaké při vlastní přednášce použije.

V tomto metodickém materiálu se pokusíme nabídnout základní osnovu, která postihuje problémové okruhy, jež bychom při přípravě přednášky a prezentace měli mít na mysli. Rozhodně nejde o nabídku univerzálně platné metodiky, které stejně dobře poslouží každému, ale na druhé straně můžeme následující poznámky, otázky či úkoly považovat za poměrně celistvé postižení důležitých aspektů, nad kterými tvůrce přednášky musí přemýšlet. Při jeho vlastní práci pak samozřejmě záleží na mnoha jedinečných okolnostech, které mu napomohou rozhodovat, jak s jednotlivými aspekty pracovat, jak vybírat informace, jak formulovat text a doplňovat ho názornými materiály či jak – s ohledem na vlastní osobní dispozice či povahu – vlastní přednášku tlumočit. Všechno se odvíjí od tří základních otázek:

1. Jaké téma (a jak dlouho) přednášíme?
2. Kdo jsou naši posluchači?
3. Jaká je pozice, povaha a záměr toho, kdo přednáší?

B. Mluvené a psané slovo

Při tvorbě přednášky je podstatnou věcnou i technickou okolností, v jaké podobě bude mít přednášející možnost pracovat s doprovodnými materiály, zejména v jaké formě a v jaké míře budou mít posluchači k dispozici textové podklady. Zastavme se na okamžik u dnes velmi rozšířené formy přednášek doprovázených elektronickou prezentací, promítanou průběžně velkoplošnou dataprojekcí. Není asi třeba detailně rozebírat výhody, které přináší přednáška, při níž názorné grafy, seznamy, přesné statistické údaje či reprodukce a další

obrazové podklady může posluchač sledovat souběžně s textem a mluveným slovem. Velmi účinnou a pro posluchače vstřícnou součástí tohoto postupu je, když některé nejpodstatnější údaje a textové či obrazové podklady mohou mít jednotlivě k dispozici, aby si do vlastního textového materiálu, který jim narozdíl od dataprojekce trvale zůstane, mohli doplňovat vysvětlující upřesnění z přednášky. Například dnešní informační systémy vysokých škol umožňují, aby si posluchači právě z elektronické databáze jednotlivých disciplín mohli podle vlastního uvážení vybrat a vytisknout textové podklady, které si na přednášku přinesou, aby si důležité věci nemuseli bezprostředně a ve spěchu v celém rozsahu zapisovat, ale pouze si je doplňovali potřebnými poznámkami.

Zvláště v těch případech, kdy podstatné věcné části přednášky nabízí dataprojekce či předem dostupné textové podklady, je nezbytné, aby přednášející zachoval základní metodiku a etiku přednáškové elektronické prezentace. Z ní lze vytknout některé nejpodstatnější prvky, jichž je dobré se vyvarovat.

B. 1. – Motivace a upoutání pozornosti

I když přednášející nabízí sebeatraktivnější elektronickou projekci, zásadním úvodním okamžikem je vždy jeho osobní úvodní kontakt s posluchači. Například na některých vysokých školách jsou někdy organizovány přednášky, kdy k velkému množství posluchačů hovoří jeden vyučující, který je přítomen v jednom přednáškovém sále, ale prostřednictvím videoprojekce je „virtuálně“ přenášen na projekční plochu do sálu dalšího – i tehdy je třeba, aby s posluchači navázal kontakt. Aby je v úvodu oslovil, vybídl jejich pozornost směrem k tématu, vymezil jim obsahový rámec přednášky a naznačil metody, rozvržení a strukturu přednášené tematiky. Jestli přednášející nedokáže získat pozornost posluchačů hned v úvodu, velmi nesnadno toho pak dosáhne teprve postupně při vlastní přednášce.

B. 2. – Úvod a závěr

Při použití elektronické prezentace je první informace pro posluchače zpravidla ve dvou základních rovinách – vizuální na projekční ploše a souběžně i mluvená (a také vizuální) v podobě promluvy přednášejícího. Za etický a koncepční nedostatek lze přitom považovat prvek, který je dnes bohužel velice a nepřiměřeně rozšířen. Jistě znáte tu situaci – rozsvítí se projekční plocha a na ní září velký nápis „Dobrý den“ nebo „Srdečně Vás vítám“, zatímco přednášející se spolu s počítačovým technikem v hlubokém předklonu zabývá nějakými tlačítky na počítači nebo doladuje barevnost či jas projekce. Jenže ten „Dobrý den“ měl říkat on osobně a dívat se přitom na svoje partnery – posluchače! Velmi často prezentace skončí stejně špatně jak začala – na světelné tabuli se v efektním grafickém zpracování objeví nápis „Děkuji Vám za pozornost“, nejčastěji navíc s malým „vám“, ovšem přednášející je v tu chvíli už zase v předklonu, nejlépe skloněn směrem k pultu a zády k publiku a přerovnává

nějaké svoje materiály. A to vlídné slovo, poděkování, rozloučení, zkrátka projev partnerství, to se opět posluchač nedoslechne při pohledu z očí do očí od přednášejícího, ale pouze si je čte na tabuli. To by ovšem stačil jen elektronický výukový materiál bez živého člověka!

B. 3. – Oprávněnost textu

Při tvorbě textových podkladů pro dataprojekci je třeba dodržovat tradiční a univerzální zásadu „méně je více“ a snažit se nezahltit posluchačovu pozornost přemírou textových informací. Projekce by měla přinést jen zásadní údaje, přesné názvy literatury nebo číselné údaje. Je velmi skličující, když auditorium společně čte očima upjatýma na světelný obraz promítaný text a kdesi ve stínu pod projekční plochou přednášející tentýž text čte hlasitě souběžně s posluchači.

B. 4. – Čas čtení, čas poslouchání, čas myšlení

Jestliže přednášející vysvětluje složitou filozofickou úvahu a na projekční ploše svítí zásadní citát nějakého filozofa k dané tematice, musí posluchač dostat šanci, aby mohl ve třech rovinách s daným sdělením komunikovat. I když tempo vnímání má každý jiné, i když někdo je více vizuální typ a jiný zase lépe vstřebává slovo mluvené, vždy je třeba najít nějakou přiměřenou proporcii, při níž posluchač má šanci soustředěně vnímat psaný text a následně sledovat doprovodný mluvený komentář. A také musí mít čas si vnímané sdělení promyslet. Tuto skutečnost ale sledujeme i z pohledu přednášejícího – také on potřebuje okamžik soustředění, kdy postupuje od jednoho tematického celku k druhému – vždyť jemu může být také nesmírně vhod, když na několik okamžiků se na projekční ploše objeví ilustrující graf nebo doplňující text, kterým se uzavírá právě přednesená myšlenka.

B. 5. – Čas otázek

Dnešní epocha elektronických prezentací někdy způsobuje, že posluchač je doslova zahlcen přednášeným slovem a obrazovými materiály, takže mu mnohdy není dopřán čas, aby položil upřesňující otázku. Jak přednášející myslí na zvědavost svých posluchačů? Dá jim příležitost, aby se na něco zeptali?

Jsou čtyři základní varianty či možnosti, ve které části přednášky poskytnout prostor pro otázky, nepočítáme-li přednášky, které jsou součástí delšího navazujícího přednáškového cyklu, kdy dotazy posluchačů mohou být zodpovězeny mimo čas přednášky v elektronické formě nebo při přednášce navazující. Nejtěžší pro přednášejícího je, když hned na počátku vybídne posluchače, aby se hlásili a ptali v průběhu výkladu, aby otázky a odpovědi byly co nejvíce bezprostřední. Vykoupením za spontánní kontakt je pak mimořádně zvýšený tlak na jeho schopnost soustředění, na dodržení času a tematického celku. Schůdnější verze je zeptat se posluchačů na případné dotazy za jednotlivými tematickými celky – například při šedesátiminutové přednášce po každých deseti či patnácti minutách. Menší intenzita kontaktu nastává tehdy,

kdy prostor pro dotazy je až na konci celé přednášky. Nejde jen o bezprostřední soustředění na jednotlivé problémy, které byly předneseny třeba před čtyřiceti minutami, ale také o časový prostor. Přednáška končí, zbývá poslední minuta a teď se ptejte.....

C. Obsahové a metodické požadavky na tvorbu přednášky a prezentace

V této části našeho metodického materiálu přistupujeme k základnímu heslovitému upozornění na jednotlivé tematické, metodologické i metodické okolnosti, které je při tvorbě přednášky mít zřetelně na vědomí.

C. 1. Základní požadavky

Téma a rozsah

Úloha

Struktura a forma

Cílová skupina

Poznámka:

Je si přednášející vědom těchto okolností? Ví přesně, co a v jaké struktuře chce sdělit? A je informován, zda jeho posluchači budou odborníci stejní jako on, nebo to naopak budou specialisté na úplně jinou problematiku? Vědí posluchači, co a v jakém rozsahu je tématem přednášky?

Úkol:

Vytvořte heslovitou osnovu přednášky o problematice, v níž jste znalcem. Podle výše uvedených čtyř bodů formulujte téma, definujte úlohu přednášky, rozvrhněte strukturu a vytvořte dvě varianty – pro odborníky svého oboru (tedy pro „sobě rovné“, ale také pro posluchače, kteří danou problematiku neznají (jsou z jiných oborů, nebo jde o určitou věkovou či sociální skupinu).

C. 2. Tvorba přednášky

Odbornost a srozumitelnost

Názornost

Stupňovitost a rytmus

Komunikační prvky, atraktivita

Prostor pro průběžné reakce a otázky

Diskusní část

Shrnující část (mj. možnost rekapitulace v přednášce následné)

Poznámka:

Je jazyk, kterým přednášející promlouvá, pro posluchače srozumitelný? Jsou nové informace předneseny názorně? Nejde jen o chladný výklad bez jediné odmlky, bez zpestřující otázky? Nebo naopak nezačleňuje přednášející do

výkladu přemíru komunikačních prvků (otázek, názorných příkladů, odbočujících vysvětlivek apod.), a netříští tak soustředění na hlavní téma?

Úkol:

Kdy, jak často a v jaké podobě má být při přednášce poskytnut prostor pro dotazy posluchačů? Považujete za vhodné, když přednášející sám klade posluchačům dotazy, aby si ověřil, že jeho výkladu porozuměli? Najděte česká slovy pro tyto pojmy: struktura, koncepce, metodologie, metodika, diskurs.

C. 3. Přednášející

Prostor a pohyb

Vzhled a pohled

Gesta a mimika

Pomůcky a vizualizace

Prostředí a prostor posluchačů

Poznámka:

Jak se soustředíte na mluvený výklad, když na projekční ploše v pravém horním rohu čelní stěny září nějaká výrazná reprodukce nebo důležitý graf a v levém dolním rohu čelní stěny stojí ve stínu přednášející, kterému ani nevidíme do tváře.....? Jak důležitá jsou gesta rukou, jakou roli hraje, zda přednášející stojí čelem k posluchačům uprostřed místnosti nebo je v rohu u stolu a čte poznámky ze skript? Napomůže intenzitě výkladu, když přednášející opouští „stupínek“ a při důležité části výkladu vstoupí mezi řady auditoria?

Úkol:

Při nejbližší přednášce, které se zúčastníte, zkuste na pomocný papír zakreslit půdorys sálu a do něj zaznamenat prostor, v němž se pohybuje přednášející. Uvažujte a sledujte, zda jeho pozice v místnosti má vliv na Vaše soustředění. (Americká malířka Morgan O'Hara vytváří již léta pozoruhodné kresby tím, že tužkou zaznamenává pohyby – například po celou dobu koncertu zaznamenávala pohyb dirigentových rukou, během přednášky Umberta Eca kreslila jeho pohyb v prostoru, jindy zaznamenávala intenzitu hlasu přednášejícího apod.)

C. 4. Minimalizace negativních prvků

Časový rozsah, jazyková přiměřenost, funkční technologie

Parazitní slova a obraty

Přiměřenost v užití technologií, gest, pomůcek, komunikačních prvků

Spisovná čeština vždy! („Dubuffet je vejtvárník prostě vobrovskej“)

„Pouhé čtení“ – pro a proti

Text prezentace versus text přednášky

„Dobrý den“ a „Děkuji za pozornost“

Čeština – hazardní prostor s přivlastňovacími zájmeny
„Mick Jagger věnoval prezidentu Havlovi jednu z jeho kytar“

Poznámka:

Souhlasíte s tvrzením některých studentů pedagogických oborů, že když mluví k dětem spisovnou češtinou, mají pocit, že s nimi nemohou navázat bezprostřední kontakt? Domníváte se, že důležitý je jen obsah promluvy a její formální kvalita je druhořadá? Vnímáte jazykové prohřešky, které každý den čteme v novinách a slyšíme v rozhlase a televizi?

Odpustíte přednášejícímu, když během výkladu přestane fungovat dataprojektor?

Úkol:

Najděte v časopise nebo denním tisku gramatické chyby, text okopírujte, chyby označte a s náležitě přísným doprovodným dopisem pošlete do redakce. Tvrdošijně žádejte vysvětlení a nápravu od šéfredaktora.

C. 5. Vizualní jazyk lektorských materiálů

Umístění a tvar základních slov

Dialog slova a obrazu

Posloupnost, kompozice, aktivizující prvky, rekapitulační prvky

Poznámka:

Jaký má vliv na posluchače, když přednášející ve svém výkladu postupně formuluje definice, které pak křídou dramaticky a s přeškrtaváním a téměř nečitelně (notně zaprášen) zapisuje na tabuli v průběhu výkladu, nebo když dokonale zformulované a předem připravené teze pouze promítá ke svému výkladu? Je možné hledat nějakou závažnou definici a na pomoc si k zápisu či nákresu pozvat některé z posluchačů? Bude mít aktivizující vliv, když sám posluchač dokreslí graf, který rozpracoval přednášející?

Úkol:

Uspořádejte základní slova k tématu Vašeho vlastního výkladu do podoby koruny stromu, který je Vám blízký. Slova můžete propojovat liniemi.

C. 6. Zpětná vazba

Prostor pro následné reakce (okamžité, písemné, dodatečné)

Vlastní evaluace (okamžitý záznam důležitých prvků kladných i záporných)

Úprava, případně pořízení textového záznamu, konceptu, osnovy

Poznámka:

Na mnoha školách je dnes běžné, že po skončení výukového cyklu mají posluchači možnost podle předem strukturované tabulky v elektronickém systému napsat svoje vlastní hodnocení pedagoga. Anonymně. Například tento evaluační systém Masarykovy univerzity sleduje aspekty jako odbornost, srozumitelnost, přitažlivost, kontakt se studenty, práce s literaturou. Je oprávněné, když je mezinárodně uznávaný profesor pohoršen tím, že jeho přednášky má možnost (a povinnost) hodnotit student teprve prvního semestru vysoké školy?

Literatura:

De Fleur, M.L. - Ballová-Rokeachová, S.J.: Teorie masové komunikace. Praha 1996

Eco, U.: Jak napsat diplomovou práci. Olomouc 1997

Fišer, Z.: Tvůrčí psaní. Brno 2001

Horáček, R.: Galerijní animace a zprostředkování umění. Brno 1998

Horáček, R., Zálešák, J.(ed.): Aktuální otázky zprostředkování umění. Brno 2007